

Таценко Н. В.,
кандидат філологічних наук, доцент, докторант
кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету
e-mail: tacnatasha@mail.ru

АКСІОЛОГІЧНИЙ МОДУС ЕМПАТІЇ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджується концепт ЕМПАТІЯ як когнітивно-комунікативне утворення (втілене в сучасній англійській мові іменником *empathy* та його похідними) із залученням модусного структурування. Зокрема, проаналізовано аксіологічний модус з актуалізацією його основних складових. Визначено, що складниками аксіологічного модусу емпатії є позитивна психологічна оцінка, негативна психологічна оцінка, позитивна етична оцінка, позитивна телеологічна оцінка та негативна телеологічна оцінка.

Ключові слова: емпатія, аксіологічний модус, психологічна оцінка, етична оцінка, телеологічна оцінка.

Останнім часом актуалізація комунікативної взаємодії як іманентної складової людського буття набуває все більшої ваги, що передбачає виділення й реалізацію глибинної природи інваріантних констант і периферійних змінних спілкування. Вони складають ієрархізовані комплекси в моделюванні гармонійної комунікації, детермінованої психолінгвальними конструктами емпатії як “здатності відчувати й розуміти почуття іншого як свої” (переклад наш – Н. Т.) [15, с. 275-276].

За досить довгу історію свого дослідження емпатія привертала увагу вчених, що працюють у різних сферах гуманітарного знання – антропології, культурології, лінгвістиці, медицині, педагогіці, психології, соціології, теорії комунікації, філософії, етиці тощо, що свідчить про міждисциплінарність цієї категорії як об’єкта наукового пошуку [див.: 10; 11]. Наявні визначення цього феномену мовознавці співвідносять із аспектами функціонально-семантичного синтаксису та діяхронійної типології, де емпатія позначає відношення мовця до

обговорюваної ситуації, в якій автор висловлення обирає точку зору одного з учасників (фокус емпатії). У фокусі емпатії є той учасник, від якого відбувається відлік іншого (дескрипція) [9, с. 143]. Крім того, виявляють номінативні, емотивні й прагматичні особливості вербальних і невербальних засобів на позначення емпатії [3], аналізують фразеосемантичні одиниці реалізації емпатії особистості [5] та її ілокутивні типи [4].

Пріоритет прагматичного аналізу емпатійних конструкцій певною мірою зредуковує загальнофілософське й загальнопсихологічне розуміння емпатії, що склалося у світових наукових парадигмах, і виділяє вузьке, формалізоване розуміння цього феномену в галузі мовознавства. Емпатія є результатом глибокої детермінованості психоемоційного та когнітивного вибору мовцем конкретної лінгвістичної форми та її контекстуального подання, що має бути співвіднесено з особливостями ментальних перцепцій реципієнта. Це обумовлює **актуальність** розгляду емпатії як когнітивно-дискурсивного утворення в загальній площині гармонійної емоційної комунікативної взаємодії.

Оскільки когнітивна лінгвістика органічно пов'язана з семантикою (в ній інтегровані традиційні й когнітивні концепції), то ключове для структурного мовознавства поняття структури є для неї одним із базових. Структурованість – це одна з істотних рис концепту. Його внутрішня організація не є хаотичним нагромадженням уявлень, знань або смислів, і навіть не їх кон'юнкція: вона являє собою логічну структуру, яка може бути актуалізована у вигляді модусів. Термін “модус” видається нам прийнятним для об'єктивації складових концепту, оскільки, крім етимологічно вмотивованого вживання в значенні “спосіб”, дослідники використовують його для позначення підструктури концептів, розвиваючи їхні модусні моделі [6; 7]. Таке витлумачення модусу є правомірним, якщо зважати на той факт, що спосіб осмислення результату наявний у відбитті будь-якої структури.

У рамках модусної моделі концепт розглядається як дискретна змістова одиниця свідомості гештальтної структури, обумовленої ймовірнісною

природою світу, котрий вона відображає/конструює, й багатогранністю функцій забезпечення життєдіяльності людини. Ці функції обумовлюють створення структурних частин концепту – операційних модусів або іпостасей. У змістовій структурі кожного модусу наявна як когнітивна (опис світу й сутностей, що його “населюють”), так і прагматична (їх оцінка й емотивне переживання) інформація [7, с. 173-174]. Деякі дослідники справедливо виділяють у концепті такі структурні частини, як понятійна, перцептивно-образна й ціннісна [8, с. 54-64].

Наведені твердження послужили основою для виділення нами понятійного, образного та аксіологічного модусів емпатії як когнітивно-дискурсивного утворення й одночасно визначили мету цієї статті – проаналізувати аксіологічний модус концепту ЕМПАТІЯ, реалізованого в сучасному англomовному дискурсі. У роботі ми також послуговуємося термінами *згорнутий рівень модусу* (для моделювання схематизованих уявлень) та *розгорнутий рівень модусу* (для реконструкції деталізованих знань про емпатію). Матеріал був відібраний з електронного текстового корпусу “Британський національний корпус” (BNC), а також інших джерел друкованого та електронного формату.

Зазвичай будь-який концептуальний аналіз починається з дефінітивного, тому понятійний модус є найбільш дослідженим конститuentом концепту. У цьому аспекті емпатія не є виключенням, рясніючи в науковій літературі своїми понятійними інтерпретаціями й характеризуючись відсутністю аналізу образної, а особливо аксіологічної складової.

Аксіологічний модус – це оцінна концептуалізація емпатії. Концепт ЕМПАТІЯ, вербалізований лексемою *empathy*, постає як загальне явище психологічно-соціально-етичної дійсності, позаяк у конкретному варіанті – це когнітивно-психологічний стан окремої людини. Обидва ці варіанти (загальний і конкретний) включають базову онтологічну ознаку – стан людини, а також аксіологічні ознаки – позитивну або негативну оцінку цього стану. Кожен концептуалізатор визначає цінність емпатії крізь призму власних світоглядних

принципів, ціннісних орієнтирів, інтересів, життєвого досвіду, рівня знань тощо. Як певний аксіологічний стандарт виступає сам комунікативний акт емпатії, а його відповідність реальній ситуації характеризується такими аксіологічними поняттями, як “добре – байдуже – погано” або “краще – рівноцінно – гірше” [2], які є неодмінними структурними компонентами оцінних висловлювань.

Розгляд взаємозв'язку емпатії й оцінки уможливорює диференціацію типів взаємодії емпата й емпатанта. Серед оцінок, які ґрунтуються на подібній взаємодії, дослідники справедливо виділяють психологічну, естетичну, етичну й телеологічну [1, с. 75]. Естетична оцінка не є актуальною для емпатійної взаємодії, що уналежнює виокремлення *психологічного, етичного та телеологічного* конститuentів аксіологічного модусу концепту ЕМПАТІЯ в згорнутому форматі. Ці складники характеризуються поняттями “добре – погано”, які є неодмінними структурними компонентами будь-яких оцінних висловлювань. Позитивність і негативність є двома незалежними системами аксіологічних координат емпатійних сегментів буття, тому в розгорнутому форматі вони актуалізують психологічний, етичний і телеологічний конститuentи в форматі “позитивна оцінка – негативна оцінка”.

Психологічна оцінка входить до групи сенсорних [там само]. У когорті психологічних (коли емпатійність пов'язана з певними відчуттями й переживаннями індивіда) можна виділити позитивні (1) або негативні (2) емоційні оцінки, що містять у собі експресивний та/або афективний компоненти, а також інтелектуальні оцінки, в яких присутня емоційна оцінність (3), у тому числі негативна (4).

(1) *'Well done, Annie,' she said. 'Terrific empathy.'* [16, с. 26].

(2) *I looked out of the wind-shaken carriage ... and witnessed the rain fall upon the tramped-on, pissed-on, shat-on grass of the narrow path in the scrubby field with a feeling of wry but nevertheless wretched empathy* [13].

(3) *He begins to read, beautifully, lyrically, with **heartfelt empathy**, a poem by Wole Soyinka in which the poet tried to rent a room in London in the 1950s, and the landladies on the telephone ask him just precisely how black he is* [там само].

(4) *In both, the identification with music that attempts to express any part of this vast area tends to be one of **self-deceiving empathy*** [там само].

У наведених прикладах лексеми *terrific* та *heartfelt* актуалізують позитивну психологічну оцінку емпатії, а лексеми *wry*, *wretched*, *self-deceiving*, – негативну.

Іменник *empathizer* (*empathiser*) також актуалізує сему позитивної психологічної оцінки, при чому інтенсифікувальні модифікатори підсилюють його інгерентну позитивну оцінність (5). Примітно, що зі словом *empathizer* (*empathiser*) не сполучаються прикметники з семою негативної психологічної оцінки (не було виявлено жодного прикладу в нашому корпусі). Виключення складають контексти із семою надмірності прояву характеризувальної функції емпата (6):

(5) *Maybe since I'm also a **strong empathizer**, I just don't have the processing power to systematize everything that crosses my path* [20].

(6) *When the world hurts: inside the mind and life of a highly sensitive (recovering) **over-empathizer*** [18].

Результати аналізу емпіричного матеріалу дозволяють нам припустити, що психологічний конститuent аксіологічного модусу концепту ЕМПАТІЯ охоплює увесь спектр оцінних значень, від позитивних до негативних, тому в розгорнутому форматі він характеризується *позитивним* та *негативним психологічними складниками*. Це дозволяє зробити висновок про те, що позитивна психологічна оцінка не є неодмінним атрибутом емпатії.

Оцінка мотивів людини, що емпатує, є **етичною**, при чому вона входить до когорти абсолютних [1]. Дані нашого корпусу фактичного матеріалу свідчать про те, що лексеми, які актуалізують етичну оцінку й сполучаються з іменниками *empathy* (коли емпатійність пов'язана з нормою поведінки) та

empathizer/empathiser репрезентують у своїй більшості позитивну оцінку (*moral, human, ethical*):

(7) *In other words, statutory interventions, whether or not they were justified on legal grounds, needed to be located in a **moral and human** framework of compassion, care, and **empathy** [13].*

(8) ***Empathy** for other species is the key to **ethical** wildlife photography [19].*

Отже, у розгорнутому форматі аксіологічний модус емпатії репрезентований *позитивним етичним конституентом*, який дає нам змогу припустити, що негативна етична оцінка не є атрибутом емпатії.

Прикметники позитивної етичної оцінки, які є характерними модифікаторами іменника *empathy*, часто демонструють тісний зв'язок із бенефактивною оцінкою (оцінкою користі відповідного процесу). Бенефактивна оцінка каузально направлена на досягнення позитивного ефекту в певній сфері й перебуває в контрарних відношеннях із шкідливим (антонімія “корисний” – “шкідливий”, “приносити користь – шкодити”) [1].

Одним із видів бенефактивної оцінки є **телеологічна**. Телеологічна оцінка відображає доцільність, ефективність, раціоналістичність оцінюваного явища й пов'язана з практичною діяльністю людини [там само]. Зв'язок із каузальними відношеннями забезпечує цьому типу оцінки дескриптивний зміст, що відрізняє її від психологічної та етичної оцінок. Найбільш поширеним підґрунтям телеологічної оцінки є емпат та емпатант, а також науково виділені типи емпатії (9):

(9) *They too, spoke enthusiastically about, for example, the opportunities offered by The Machine Gunners for **emotional empathy** with the world of the child versus the world of the adult; the **emotional pleasure pupils frequently found in empathizing** with Billy's relationship with the hawk, and the themes and topics raised by Kes [13].*

Примітно, що з іменником *empathy* сполучаються переважно лексеми з семою позитивної бенефактивної телеологічної оцінки. Однак у нашому корпусі трапляються декілька прикладів, де в фокусі уваги концептуалізатора

перебуває надмірність прояву емпатії (*extreme, draining, sometimes overwhelming and a bit of a strain*):

(10) *Can **extreme empathy** and compassion get to a point where it is considered a disorder?* [14].

(11) *If your **empathy** is turned on in a social situation, it means you enjoy the experience less because it can be rather **draining, sometimes overwhelming and a bit of a strain*** [12].

Результати аналізу нашого корпусу прикладів виявили, що іменник *empathizer* (*empathiser*) має лише позитивні модифікатори телеологічної оцінки. Виключенням є контексти з семою недостатності прояву характеризувальної функції емпата:

(12) *On the opposite end of the scale, the **bad empathizer** and the bad scientist are united by their subjective rigidity and their inability to acclimatize to hitherto unknown facts* [17].

Наведені приклади дають змогу припустити, що в розгорнутому форматі аксіологічний модус емпатії актуалізований *позитивним і негативним телеологічними конститuentами*.

Отже, складниками аксіологічного модусу концепту ЕМПАТІЯ, актуалізованого іменником *empathy* та його похідними, у згорнутому форматі є: психологічна оцінка, етична оцінка й телеологічна оцінка. У розгорнутому форматі – це позитивна психологічна оцінка, негативна психологічна оцінка, позитивна етична оцінка, позитивна телеологічна оцінка та негативна телеологічна оцінка.

Слід зауважити, що позитивна маркованість етичного конститuenta аксіологічного модусу є прототиповою для іменника *empathy*, на відміну від психологічного й телеологічного складників, де спостерігаються як позитивні, так і негативні оцінні модифікатори. Позитивність етичної оцінки можна пояснити тим, що в пресупозицію слова *empathy* входить інтуїтивне розуміння почуттів іншого, завдяки чому людина стає відповідальною істотою,

моральним суб'єктом, невіддільним від людства з позицій етики й гуманістичного осмислення екзистенцій соціуму.

Однак як психологічне явище резонансу, який викликає в сприйнятті людини комунікація, емпатія запускає внутрішні процеси, що призводять як до позитивних, так і до негативних станів. Негативні психологічні стани, у свою чергу, спричиняють певні наслідки в практичній діяльності людини. Тому в спектрі психологічних та телеологічних оцінних модифікаторів емпатії трапляються й негативні, хоча їх значно менше (за результатами аналізу BNC з 66 модифікаторів лексеми *empathy* виявлено лише 8 контекстів із негативною оцінкою емпатії).

Для лексеми *empathizer (empathiser)* позитивні телеологічна, психологічна й етична оцінки є прототиповими. Це дає змогу зробити висновок, що іменник *empathy* поступається іменнику *empathizer (empathiser)* в інтенсивності позитивної оцінки. Це можна пояснити відмінностями в фокусуванні уваги концептуалізатора: в іменнику *empathizer (empathiser)* увага фокусується на емпатії, який проявляє свої кращі риси, співпереживаючи з почуттями емпатанта, а в іменнику *empathy* увага фокусується на процесі прояву емпатії, який має як позитивні, так і негативні наслідки для емпата.

Необхідно також зазначити, що при вживанні іменника *empathizer (empathiser)* з інтенсифікаторами, що мають семи надмірності або недостатності, спостерігається оцінний конфлікт, який вирішується на користь негативної оцінки. Це явище підтверджує положення про те, що в конфлікті між семантикою модифікатора й означуваного слова перемагає модифікатор, а також служить доказом когнітивного принципу про первинність конкретних випадків відносно загальних. Перспективою подальших розвідок є комплексний аналіз понятійного та образного модусів концепту ЕМПАТІЯ.

Список використаної літератури

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 341 с.

2. Ивин А. А. Аксиология : науч. изд. для студентов, аспирантов, преподавателей вузов / А. А. Ивин. — М. : Высш. шк., 2006. — 390 с.

3. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англomовної прози ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ліана Василівна Козяревич. — Київ, 2006. — 191 с.

4. Кузнецова А. А. Иллокутивные типы вербальной эмпатии : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Алла Александровна Кузнецова. — Уфа, 2010. — 25 с.

5. Кузьменко Е. Л. Фразеосемантическое поле эмпатии личности : дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 04 / Евгения Львовна Кузьменко. — Московск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. — М., 2002. — 132 с.

6. Морозова О. І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Олена Іванівна Морозова. — Київ, 2008. — 32 с.

7. Никитин М. В. Основания когнитивной семантики : учеб. пособие для высш. учеб. заведений / М. В. Никитин. — СПб : Изд-во РГПУ, 2003. — 277 с.

8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Дозвілля-К, 2006. — 716 с.

10. Таценко Н. В. Феномен емпатії в сучасних наукових парадигмах / Н. В. Таценко // Філологічні трактати. — Том 6, № 4. — Суми : СумДУ, 2014. — С. 56–66.

11. Таценко Н. В. Категорія емпатії крізь призму лінгвістичної емотіології / Н. В. Таценко // Філологічні трактати. — Том 7, № 1. — Суми : СумДУ, 2015. — С. 50–60.

12. Anna Sayce. Is overactive empathy ruining your life? [Electronic resource] / Anna Sayce. — Available at : <http://annasayce.com/is-overactive-empathy-ruining-your-life>.

13. British national corpus (BNC) [Electronic resource] // BNCweb (CQP-Edition). — Available at : <http://bncweb.lancs.ac.uk/bncwebSignup/user/login.php>.

14. Cognitive Sciences. Is extreme empathy and compassion considered a disorder? [Electronic resource] // Cognitive Sciences. — Available at : <http://cogsci.stackexchange.com/questions/5097/is-extreme-empathy-and-compassion-considered-a-disorder>.

15. Collins English Dictionary / editors : J. Crozier, A. Grandison, C. McKeown, E. Summers, P. Weber. — Glasgow : HarperCollins Publishers, 2008. — 1040 p.

16. Hedges Carrol. Jigsaw. He killed himself, but why? / Carrol Hedges. — Oxford University Press, 2002. — 160 p.

17. Paul Kiritsis. Becoming the ultimate perceptive social animal [Electronic resource] // Down the rabbit hole / Paul Kiritsis. — September 27, 2012. — Available at : http://www.paulkiritsis.net/blog/down_the_rabbit_hole/post/becoming_the_ultimate_perceptive_social_animal/.

18. The Julie Obradovic Blog. When the world hurts : inside the mind and life of a highly sensitive (recovering) over-empathizer [Electronic resource] // The Julie Obradovic Blog / Julie Obradovic. — December 20, 2014. — Available at : <http://www.thejulieobradovicblog.com/#!/When-the-World-Hurts-Inside-the-Mind-and-Life-of-a-HighlySensitive-Recovering-OverEmpathizer>.

19. The Wildlife Watch Binocular. Empathy for other species is the key to ethical wildlife photography [Electronic resource] // The Wildlife Watch Binocular / Jim Robertson. — Available at : <http://www.wildwatch.org/Binocular/bino01/empathy.html>.

20. TypologyCentral. Empathizer or systemizer? [Electronic resource] // TypologyCentral. — Available at : <http://www.typologycentral.com/forums/online-personality-tests/52871-empathizer-systemizer.html>.

Таценко Н. В. Аксиологический модус эмпатии в современном англоязычном дискурсе.

Аннотация

В статье исследуется концепт ЭМПАТИЯ как когнитивно-коммуникативное образование (воплощённое в современном английском языке существительным *empathy* и его производными) с привлечением модусного структурирования. В частности, проанализирован аксиологический модус с актуализацией его основных составляющих. Определено, что составляющими аксиологического модуса эмпатии является положительная психологическая оценка, негативная психологическая оценка, положительная этическая оценка, положительная телеологическая оценка и негативная телеологическая оценка.

Ключевые слова: *эмпатия, аксиологический модус, психологическая оценка, этическая оценка, телеологическая оценка.*

Tatsenko N. V. Axiological modus of empathy in modern English-speaking discourse.

Summary

The article provides a comprehensive analysis of EMPATHY concept as a cognitive and communicative formation (embodied in modern English language by the noun “empathy” and its derivatives), using modus structuring. In particular, the axiological modus of empathy is singled out with actualization of its basic components.

The object of our study is the EMPATHY concept, lexicalized in modern English-speaking discourse. The subject is its analysis in terms of cognitive and discursive paradigm of linguistics. The purpose of this article is to analyze the axiological modus of empathy, which seems to be its evaluative conceptualization in the human mind.

It has been found out that the components of axiological modus of EMPATHY concept in the expanded format are: positive psychological evaluation, negative psychological evaluation, positive ethical evaluation, positive teleological evaluation, and negative teleological evaluation. Positive marking of ethical constituent of axiological modus is prototypical for the noun “empathy”, unlike psychological and teleological components, where both positive and negative evaluation modifiers have been found. For the noun “empathizer” positive psychological, ethical and teleological evaluation modifiers are prototypical. This allows concluding that the noun “empathy” concedes to the noun “empathizer” in the intensity of positive evaluation. Further research prospect is a comprehensive analysis of notional and figurative modi of empathy.

Key words: *empathy, axiological modus, psychological evaluation, ethical evaluation, teleological evaluation.*

Таценко, Н.В. Аксиологічний модус емпатії в сучасному англomовному дискурсі / Н.В. Таценко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. — Том 3, Випуск 10. — Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2016. — С. 120-124.